

УДК 343.131+343.132

Станіслав Чернобаєв,

здобувач кафедри кримінального процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
заступник начальника п'ятого відділу з розслідування кримінальних проваджень
Управління з розслідування особливо важливих справ
Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СЛІДЧОГО В ПЕРІОД ІЗ ХІ СТОЛІТТЯ ПО ДРУГУ ПОЛОВИНУ ХІХ СТОЛІТТЯ НА ТЕРИТОРІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню питань, пов'язаних із законодавчою регламентацією повноважень слідчого в період із ХІ століття по другу половину ХІХ століття на території сучасної України. Обґрунтовано тезу щодо необхідності здійснення наукового осмислення законодавчого закріплення повноважень слідчого з ХІ століття.

Ключові слова: слідчий, повноваження слідчого, кримінальний процес.

Постановка проблеми. В основу наукових уявлень про розвиток процесуального статусу слідчого покладено здебільшого позитивістський підхід, відповідно до якого виділяють три періоди формування досудового слідства, а отже, і змін у статусі слідчого: 1) із другої половини ХІХ до початку ХХ століття (1864–1917 років) – так званий дореволюційний період; 2) період із 1918 року до 1991 року – досудове слідство Української Радянської Соціалістичної Республіки; 3) з 1991 року до сьогодні [1, с. 19].

Аргументом на підтримку загальноприйнятої точки зору є те, що досудове слідство у вітчизняному кримінальному процесі сучасного, змішаного, континентального типу утворилося саме в 1864 році, а попередні його історичні етапи процесуалісти можуть розглядати лише як передумови виникнення наявних правових форм, інститутів та інших правових явищ [1, с. 19]. Разом із тим у теорії кримінального процесу існують й інші підходи до періодизації формування й нормативного закріплення повноважень слідчого.

Питання щодо процесуального статусу слідчого неодноразово були предметом дослідження дореволюційних учених (Я. Баршев, С. Вікторський, А. Коні, П. Люблінський, В. Случевський, І. Фойницький). У радянський період їх розробку здійснили такі вчені-правознавці, як С. Альперт, А. Гуляєв, В. Гончаренко, Ю. Грошевий, А. Дубинський, Н. Клименко, О. Ларін, В. Лисиченко, О. Михайленко, М. Михеєнко, В. Стрёмовський, М. Строгович, Ф. Фаткуллін та інші. На сучасному етапі розвитку кримінальної процесуальної науки згадана проблематика становить науковий інтерес О. Александрова, О. Бауліна, Н. Карпова, О. Литвинчука, М. Сірого, О. Солдатенко, С. Стахівського, Ю. Гришина, В. Маляренка та інших.

Метою статті є дослідження в межах її обсягу змін у нормативному закріпленні повноважень суб'єктів, діяльність яких спрямована на виявлення та розшук осіб, які вчинили злочин. При цьому ми будемо виходити з правової природи повноважень цих суб'єктів. На підставі проведеного аналізу історичних першоджерел обґрунтуємо тезу, що дослідження повноважень слідчого на теренах нашої сучасної держави необхідно розпочинати з ХІ століття.

Виклад основного матеріалу. Історія кримінального процесу, як писав І. Фойницький, «починається пануванням у ньому приватного начала. ... Поступово розвивається публічне начало кримінального процесу: він стає справою громадською, державною» [2, с. 14]. Таку тенденцію розвитку кримінального процесу підтверджують у дослідженні М. Багрії, В. Луцик, які під час вивчення генези засобів негласного отримання інформації пропонують виділяти період первіснообщинного суспільства, князю добу, Литовсько-польське панування (ХVІІІ–ХV століття), Козацьку добу (1480–1775 роки), період Російської імперії, період Жовтневої революції, УНР, ЗУНР, Гетьманату, Директорії, Радянську добу, період незалежності України [3, с. 13–34].

Запропонована М. Багрієм і В. Луциком періодизація, на нашу думку, заслуговує на підтримку, оскільки вона враховує особливості розвитку вітчизняного законодавства в усі історичні періоди, а не тільки ті, коли українські землі перебували в складі Російської імперії, СРСР тощо.

Водночас ми не можемо говорити про доцільність дослідження повноважень слідчого до тих пір, поки в кримінальному процесі не з'являються елементи публічного начала. Цим пояснюється обраний нами для аналізу період – із ХІ століття по другу половину ХІХ століття.

Законодавство Київської Русі (IX–XIV століття). Спочатку на території Київської Русі не існувало спеціальних органів або уповноважених осіб, які виконують поліцейські функції. Охорона громадян від посягань на їхнє життя і майно головним чином була їхнім самостійним завданням, і лише у виняткових обставинах (масові заворушення, лиха тощо) держава в особі своїх представників брала на себе функцію охорони населення й відновлення порядку. У ролі представників виступали князі та їхні намісники [4, с. 12].

Обов'язки розшукувати злочинця були закріплені вперше в «Руській Правді». Ярославово «Правда Руська» в наступні десятиліття і століття доповнювалася, редагувалася його синами й онуками, особливо за Володимиром Мономахом. Після нього і його «Статуту» у «Правді Руській» мало що змінювалося, себто формування «Широкої правди» закінчилося у XII ст. Далі вона дала життя «Литовському статуту», «Правам, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року. Її сліди помітні в «Соборному уложенні 1699 року» [5].

У короткій редакції «Руської Правди» (написана князем Ярославом Мудрим) містилася вказівка на суто змагальний процес, який починався виключно з ініціативи потерпілого. У § 2 містилася вказівка: «Якщо хто буде побитий до крові або до синців, то йому не треба шукати свідка, якщо ж не буде на ньому ніяких слідів (побоїв), то нехай приведе свідка, а якщо він не може (привести свідка), то справи кінець. Якщо (потерпілий) не може помститися за себе, то нехай візьме з винного за образу 3 гривні і плату лікареві» [6, с. 24]. У Просторовій редакції, яка була дописана синами Ярослава, вже є вимога про здійснення передачі винної особи князю під варту¹.

Загальноприйнятими методами розшуку злочинця в ті часи були «заклич», «звід», «гоніння сліду». У ст. 77 Розширеної редакції «Руської Правди» встановлено порядок здійснення гоніння сліду [6, с. 32]. Розшук злочинця проводився громадою, а не якоюсь уповноваженою на те особою. Водночас привертає увагу те, що за посягання на життя, здоров'я та власність князя розшукова діяльність провадилась княжою владою і княжим судом. Разом із тим, як слушно зауважує М. Погорецький, дослідження норм «Руської Правди» дає змогу зробити висновок, що існування таких осіб (особи, наділені повноваженнями провадити розшук – прим. авт.) мало місце ще на самому початку XI століття. Уже тоді були створені посади вірника, металника, мечника та емця. Вони згадуються в ст. ст. 1, 41, 42 Короткої редакції. Вірник відав стягненням вір, судив злочини. Металник був його помічником. Мечник – княжий дружинник, який виконував окремі судові доручення.

Він найчастіше був емцем. Емець – особа, яка безпосередньо розшукувала злодія [7, с. 76].

Отже, особи, наділені певними процесуальними повноваженнями, спрямованими на розшук винуватої особи, існували ще з XI століття. Звичайно, їх складно назвати «слідчими» в сучасному розумінні цього слова, але й тогочасний кримінальний процес не можна порівняти з теперішнім.

Статут Литовського князівства Литовського (1529 року, 1566 року, 1588 року)

Відсутність власного писемного законодавства призводила до того, що у Великому князівстві Литовському використовували поряд зі своїм руське звичаєве право й «Руську Правду». Основи руської правової системи, започаткованої в Київській Русі, трансформувалися в якісно новому вигляді в литовськоруське право. Детальні дослідження показали, що Статут 1529 року був не тільки кодифікацією, побудованою на звичаєвому, земському праві й «Руській Правді», а й, за словами К. Коранія, зазнав «виразної рецепції римського права» [8, с. 9].

Усі Статуту є важливими. Перший тому, що був перший і для свого часу досить-таки досконалий, у ньому були урегульовані всі наявні відносини. Третій – найдосконалиший з усіх сторін. Другий був мовби своєрідним містком між двома феодальними епохами, переходом від панування магнатів, яке було узаконене Першим Статутом, до повного панування шляхти за Третім Статутом [8, с. 13].

Третій Литовський статут в Україні, зокрема на Полтавщині й Чернігівщині, діяв аж до першої чверті XIX століття. Виданням Литовських статутів закінчився процес уніфікації різних джерел права і правових систем, які діяли у Великому князівстві Литовському, зокрема в українських землях [9, с. 35].

Статут 1529 року загалом зберігає позовний характер кримінального процесу, разом із тим подекуди вже згадується про осіб, які повинні зафіксувати наявність слідів злочину.

Відповідно до пункту 2 арт. 1 розділу 7 Статуту 1529 року, «якби хто-небудь напав на чий-небудь будинок і скоїв убивство, то проти цього насильника потрібний такий доказ. Якби хто-небудь напав на чий-небудь будинок і кого-небудь поранив або вбив, то потерпілі з цього будинку відразу ж після нападу повинні інформувати про це своїх найближчих сусідів і здатися їм, від нашої влади взяти вижа (возний, судовий урядовець – прим. авт.), який буде поблизу, і показати йому сліди насильства, рани або убитого» [10, с. 176].

Пункт 17 арт. 1 цього самого розділу містить положення, згідно з яким «якби хто-небудь притягнув до суду іншого за напад, то він зобов'язаний довести своє обвинувачення свідченнями, що заслуговують на довіру. А якби свідка не мав, але залишилися сліди цього насильства, тоді він буде сам доводити вину відповідача своєю присягою» [10, с. 180].

Розшук злодія та вкраденого майна громадою передбачено й у ст. 6 розділу 14 Статуту Великому князівства Литовського 1566 року.

¹ Якщо хто стане на розбій без приводу. Хто ж став на розбій без свадь, вбив людину навмисно, по-розбійницьки, то люди за нього не платять, але повинні видати його з дружиною і дітьми на потік і на розграбування (§ 5).

У ній містилось посилення на давній звичай: «... у кого б покрадені були коні, воли, худоба та інші речі в домівці, і той потерпілий піднів би слід тієї шкоди і, зібравши людей добрих, найближчих сусідів, згідно з давнім звичаєм гнав би слід...» [11, с. 398].

Проте практика проведення досудових розшукових і слідчих заходів з ініціативи великокняжого суду була все одно наявна в литовсько-руську добу. Так, 1569 року великий князь надав повноваження господарському маршалку кн. Янушу Свирському провести розшук і слідство у справі про пограбування турецьких підданих у Київському воєводстві [12, с. 173–174].

Натомість уже Статут 1588 року щодо деяких категорій злочинів передбачав обов'язок конкретних посадових осіб починати розслідування, не очікуючи повідомлення потерпілого. Таке слідство називалося «шкрутинія». Як зазначає О. Сокальська, терміни «вивідування» та «шкрутинія» в Поправах Статутових 1578 року і Статуті Великого князівства Литовського 1588 року вжито як синоніми [13, с. 112].

Термін «шкрутинія» вживався в Короні Польській на позначення попереднього слідства у справах про тяжкі кримінальні злочини (переважно вбивства шляхтичів) і був регламентований сеймовим законодавством ще в кінці XIV століття. Згідно із законом, шкрутатори, які призначалися королем або воєводи і старости чи їхні заступники разом із представниками земського суду збирали інформацію про обставини справи, допитували місцевих жителів у місцевості, де було вчинено злочин, під час віча чи судової сесії та складали письмовий протокол шкрутинії, що подавався в королівський суд [13, с. 112].

Аналіз приписів артикулів 61, 62, 63, 64 розділу XI Статуту 1588 року дає підстави стверджувати, що шкрутинія, за Статутом 1588 року, – процедура, яка мала розшуковий характер, оскільки проводилася за постановою суду з метою збирання інформації про злочин та особу обвинуваченого в умовах, коли первинна доказова інформація зібрана й він постав на суді, передбачала опитування околочних сусідів, шляхтичів, їхніх слуг та осіб, які випадково були присутні в селищі чи місцевості, де було вчинено злочин, про його причини, обставини справи [14, с. 620–621].

І хоча, відповідно до змін у польському праві, термін «шкрутиніум» із XVI ст. перестав уживатися на позначення досудового розслідування, О. Сокальська констатує, що процедура шкрутиніума у Великому князівстві Литовському запозичена з коронного права й призначалася лише центральними та повітовими судами в справах про тяжкі злочини, вчинені шляхтою, але, по суті, відповідала литовсько-руському «вивідуванню». У першій половині XVI століття шкрутиніум – досудове слідство, що передбачало переважно допит свідків [13, с. 115].

Отже, поступово у зв'язку з появою публічного начала та розумінням необхідності розшуку осіб незалежно від волі самого потерпілого в певних категоріях справ за часів дії Статуту

1588 року запроваджено спеціальну процедуру досудового розслідування, яку проводили або шкрутатори, або воєводи і старости, їхні заступники, яка полягала в проведенні допиту в сучасному розумінні й складанні відповідного документа за його наслідками.

Право Запорізького козацтва (1555–1775 роки)

Система козацького звичаєвого права сформувалась саме в XV – середині XVII століттях і закріплювала військово-адміністративну організацію землекористування козацтва, окремі правила військових дій, діяльність судових органів, порядок укладання окремих договорів. До найбільш вагомих джерел права належать універсали, які видавались козацькою старшиною.

Підгрунтя звичаєвого права становили правові традиції та звичаї часів «Руської Правди». Із Запорізької Січі звичаєві норми в XVI–XVII століттях поширювались на всю Україну. Пізніше вони простежуються в українських актових джерелах, правових пам'ятках – Литовському Статуті, Кодексі Гетьманщини 1743 року, «Правах, за якими судиться малоросійський народ» [15, с. 153].

На Січі існував військовий суд, який у своїй діяльності керувався козацьким звичаєвим правом, що складалося на основі тогочасного звичаєвого права, пристосованого до умов життя січової громади. Офіційно до 1649 року Запорізька Січ підпорядковувалася урядові Речі Посполитої, а пізніше – гетьманові Війська Запорізького [16]. Саме тому уже поверхове дослідження судового права Запорізької Січі, зокрема права кримінального, виявляє, крім впливу власного звичаєвого, ще й великий вплив Литовського Статуту та поширеного на той час у всій Україні права німецького або магдебурзького. Крім того, відчутними були впливи права орієнтального, зокрема татарського, що виявлялось у застосуванні січовими судами покарань, які за своєю жорстокістю не були притаманними традиційно людяній українській духовності та її кримінальному праву [17, с. 112].

У період із XVI по XVIII століття на території Запорізької Січі обирали виборну службову особу – військового осавула, який виконував роль слідчого: проводив дізнання з приводу суперечок між січовиками, злочинів серед сімейних козаків, розглядав скарги на місці, стежив за виконанням судових вироків, переслідував злочинців збройно. Слідство разом із військовим осавулом проводив також і кошовий суддя, який потім і виносив вирок [18].

Законодавство Гетьманщини (від серед. XVII століття до 1764 року)

Під час дослідження судово-адміністративної системи Гетьманщини Л. Гамбург підкреслює, що, за загальним правилом, попереднє слідство проводилося самим позивачем або потерпілим. Кримінальні справи, що торкалися інтересів держави, розслідувалися судовими органами. Справа порушувалася заінтересованими особами безпосередньо в сотенному, міському (магістратському чи ратушному) або полковому суді. Потерпілий повідомляв про

правопорушення найближчому місцевому уряду, а згодом – суду. Потім потерпілий шляхом опитування збирав відповідну інформацію та організував «погоню», тобто переслідування підозрюваної особи. Такі слідчі дії отримали юридичне найменування «шлакування». У найзначніших кримінальних справах, наприклад, про підроблення грошей, погоню могли організувати місцеві посадові особи й козаки [19].

Розслідування справи зазвичай починалося з опитування населення тієї місцевості, де було вчинено злочин, а також у людних місцях – на базарах, ярмарках тощо. Для повнішого збирання матеріалів у справі розсилалися спеціальні листи, в яких сповіщалося про скоєння злочину та висловлювалося прохання надати суду відомості про його обставини. Запити про особу, підозрювану в скоєнні злочину, надсилалися судами до місцевих козацьких судово-адміністративних органів і духовенства. У випадках крадіжки речей, якщо потрібно було провести розшук та обшук, санкцію на це давали, наприклад, сільські отамани або городові отамани. Потерпілий разом із понятими проводив «трус села», тобто обшук. За вказівкою сільського отамана його могли провести й сільські старшини – осавул і десятник. Для розслідування справи на місцях суд посилав спеціально уповноважених ним осіб, які спільно з місцевими органами проводили слідство. Розслідування справ про злочини полковників або генеральних старшин належало виключно до компетенції осіб, які також належали до полкової старшини та генеральної старшини. У деяких випадках вони проводили таке слідство спільно з посадовими особами. Розшукавши злочинця й виявивши докази його вини, його ув'язнювали та доставляли до судового органу [19].

Як бачимо, в силу об'єктивних історичних обставин станом на середину XVIII століття на території земель, які входять на теперішній час до складу України, діяли норми різних джерел права – це і звичаєве право, Статути, Судебники. Ці норми права навіть у такому розрізненому вигляді передбачали наявність певних посадових (виборних і невиборних) осіб, які здійснювали дії, притаманні сучасному слідчому, – опитування, розшук, могли починали розшукові дії за власною ініціативою (хоча це на той момент було скоріше винятком із правил), направляти різноманітні запити. Спільним, незалежно від того, на яких землях діяли такі особи, є те, що слідство було нерозривно пов'язане із судовим розглядом, а слідчі були помічниками суддів або виконували їхні вказівки.

Ураховуючи побідну невизначеність, на території Лівобережної України здійснено спробу кодифікації норм права й у 1743 році розроблено «Права, за яким судиться малоросійський народ» (далі – Права). На жаль, цей кодекс так і не набув чинності, оскільки після ліквідації Гетьманщини в кінці XVIII століття в цьому не було зацікавлених осіб.

Відповідно до п. 1 арт. 8 розділу 7 Прав, при судах для здійснення огляду потерпілого, визначення розміру шкоди, розшуку підозрю-

ваних існували особливі комісари або судді межові (межовщики), а також возні й посильні. Була навіть передбачена форма присяги межових комісарів і возних. Межові комісари давали присягу щодо заслуховування обох сторін спору, записування всього цього. Варто зазначити, що, за змістом 7–9, 25 розділів, які визначали норми процесуального права, можна діти висновку про виконання межовими комісарами скоріше суддівських функцій на місцях, натомість возний здійснював роль слідчого в сучасному розумінні цього слова. Возний присягав виконувати «будь-які накази щодо розшуку й інструкції судові старанно ... нападки, побої, рани і збитки виявляти» (переклад – авт.) [20, с. 92].

Крім того, арт. 3, 4 розділу 9 містять перелік злочинів, за якими суд порушує справи автоматично, тобто незалежно від наявності позову потерпілої сторони. Тобто маємо приклад відступу від традиційного на той час трактування встановлення справедливості: держава бере на себе обов'язок викриття злочинця та його покарання. Йдеться не стільки про злочини проти самої держави, де останній принцип застосовується давно й широко, скільки про злочини проти приватної власності чи особи [20, с. 29] (напад на будинок, на церкву чи монастир, згвалтування чи перелюб, розбій, крадіжка, підробка монет чи документів, чародійство, отруєння чи вбивство, погроза вбивством чи знищенням майна тощо).

Законодавство Російської імперії

10 листопада 1764 року указом Катерини II ліквідовано інститут гетьманату, а 28 липня 1765 року – і козацькі полки як на території Гетьманщини, так і в Слобожанщині. 21 квітня 1785 року Катерина II видала Жалувану грамоту дворянству 1785 року, якою вводилися родовідні книги, що фактично означало ліквідацію козацької старшини як окремої соціальної групи: розпочався процес перетворення козацької старшини на російське дворянство. Рядове козацтво було позбавлене своїх останніх привілеїв, а значна його частина перетворилася на селянство різних типів (державне, удільне чи кріпосне) [21]. У 1840–1842 роках на територію Східної України було поширено дію Зводу законів Російської імперії.

М. Бурдін, висвітлюючи питання, пов'язані з розвитком системи досудового розслідування Російської імперії другої половини XIX – початку XX століть, констатував, що в першій половині XIX століття попереднє розслідування в кримінальному судочинстві в українських губерніях Російської імперії перебувало в кризовому стані: особливо небезпечні злочини часто залишалися не розкритими, до відповідальності притягувалися безвинні особи, розслідування тривало роками, панували свавілля поліцейських чиновників, зловживання та хабарництво. Це зумовлювалося пануванням інквізиційної форми судочинства, теорії формальних доказів і незадовільним станом організації досудового провадження в кримінальних справах, зокрема відсутністю спеціалізованого слідчого органу [22, с. 11].

Досліджуючи особливості побудови кримінального процесу вказаного періоду, М. Чельцов-Бебутов указує, що провадження кримінальних справ ділилося, за Зводом, на три частини: слідство, суд й виконання. Слідство ж розпадалося на попереднє та формальне. Слідство й виконання вироку перебували в руках поліції [23, с. 736].

На відміну від усіх джерел кримінального процесу, які були досліджені нами в попередній частині статті, розпочинається слідство, серед іншого, могло й із власного розсуду поліції, за її ініціативою, якщо до неї дійшла інформація. Другою стадією було формальне слідство. Формальне слідство, за визначенням Я. Баршева, – це такий обсяг усіх дій слідчого, які спрямовуються проти відомої особи, поставленої в стан звинувачення через відомий злочин, щоб мати можливість остаточно вирішити, чи дійсно та в якому вигляді і ступені вчинила вона злочин, що розглядається, і чи гідна вона покарання [24, с. 94].

Відмінність між попереднім і формальним слідством полягала в тому, що під час попереднього слідства лише перевірялася інформація, яка містилася у приводу до початку кримінального провадження. Формальне слідство велося щодо конкретної особи.

Повноваження слідчого під час попереднього слідства полягали в тому, щоб зібрати й оприлюднити всі докази, на яких мало ґрунтуватися наступне рішення про те, чи можна здійснити обвинувачення конкретної особи, а також ті, що будуть ураховуватися суддею під час ухвалення справедливого рішення. Саме тому, коментуючи повноваження слідчого на цій стадії, Я. Баршев, виокремлював такі їх підгрупи: 1) установлення вірогідного складу злочину; 2) дослідження всіх обставин, які вказують на конкретну особу, яка вчинила злочин; 3) збирання всіх доказів, а особливо тих, які можуть бути знищені [24, с. 86].

У ході формального слідства слідчим повинні були бути зібрані й записані в протоколах усі докази й передусім власне зізнання обвинуваченого. Допити могли проводитися по кілька разів. Протоколи підписувалися слідчим, обвинуваченим і депутатами [23, с. 737]. При цьому слідчий повинен був збирати як обвинувальні, так і виправдувальні докази, хоча й виступав від імені держави [24, с. 104].

Варто зазначити, що слідчий був наділений правом застосовувати «предуготовительные мери к исследованию преступления», тобто в сучасному розумінні заходи забезпечення кримінального провадження, серед яких, наприклад, названо такі види: 1) для доставки і приводу обвинуваченого до суду; 2) для викриття й отримання предметів дослідження.

Перша із зазначених груп містила такі заходи: виклик обвинуваченого, затримання й ув'язнення, яке було ширшим, ніж просто тримання під вартою, оскільки могло передбачати передачу на поруки або домашній арешт. Ці заходи могли бути застосовані слідчим, якщо місце перебування обвинуваченого було відомим.

Якщо місце перебування обвинуваченого було не відомим, то до нього застосовувалось

переслідування, виїмка й обшук, оголошення в розшук, накладення арешту на майно, «обнадеживание» обвинуваченого у випадку його появи [24, с. 62–65].

Отже, у повноваженнях осіб, які розпочинали кримінальну справу, проводили подальше слідство, відбулися суттєві зміни: такі особи вже мали право починати провадження за власною ініціативою щодо будь-якої категорії справ, проводили слідчі дії, в тому числі й негласного характеру, крім того, обов'язковою була фіксація процесуальних дій. Поряд із цим слідчий апарат ще не був відокремлений від органів поліції.

У 1836 році II відділенням Власної Його Імператорської величності канцелярії спільно з Міністерством юстиції було розроблено Проект про слідство, відповідно до якого планувалося вилучення попереднього слідства з ведення поліції. У Проекті передбачалося затвердити особливих чиновників, які перебувають при судах, – слідчих приставів, в обов'язок яких входило б провадження попереднього слідства за злочинами й проступки, що підлягали кримінальному переслідуванню [25, с. 129, 130].

Незважаючи на наявність розробленого Проекту, фактично до 1860 року проведення попереднього слідства в кримінальному судочинстві було обов'язком поліцейських органів. Слідство в кримінальних справах ділилося на попереднє (на практиці воно називалося дізнанням) і формальне. Органами попереднього слідства могли бути будь-які поліцейські чини, які приймали рішення про порушення слідства. Акти попереднього слідства не мали доказової сили в судах. Формальне слідство проводилося поліцейськими слідчими приставами. Докази, отримані під час формального слідства, поклалися в основу вироку суду в кримінальній справі. Указані органи були повністю підпорядковані адміністративній владі [26, с. 62].

8 червня 1860 року імператором Олександром I видано Статут судових слідчих, Наказ судовим слідчим і Наказ поліції про провадження дізнання щодо подій, які можуть містити в собі злочин чи проступок. Наказ судовим слідчим установлював порядок здійснення слідства, регламентував процесуальні відносини слідчого з поліцією та судами тощо. Наказом поліції про провадження дізнання для розслідування обставин, що можуть містити в собі злочин або проступок визначався процесуальний порядок здійснення діяльності поліції.

Невдовзі, 20 листопада 1864 року, імператор Олександр II статус слідчого нормативно закріпив у Судових статутах – Статуті судових установ і Статуті кримінального судочинства (далі – СКС), які за своїм змістом були логічним продовженням змін 1860 року. Саме із цього моменту, як ми вже зазначали на початку статті, більшість науковців починають дослідження процесуального статусу слідчого, відповідно, і його повноважень.

Висновки

Проведений у межах статті аналіз нормативного закріплення окремих повноважень

посадових осіб, відповідальних за виявлення та/або розшук суб'єктів злочину, в різні періоди формування кримінального процесу дає змогу констатувати хибність уявлень щодо відсутності інституту слідчого в період до 1860 року на територіях сучасної України. Справді, законодавець використовував різні терміни на позначення суб'єктів, що проводили розшукову і слідчу діяльність, наділяв їх різними за обсягом повноваженнями. Водночас саме це й дає нам підґрунтя стверджувати, що повноваження слідчого, уявлення про них почали формуватися й, відповідно, нормативно закріплюватися не в XIX столітті, а набагато раніше – вже з XI століття.

Список використаних джерел:

1. Солдатенко О.А. Досудове слідство в Україні: становлення та перспективи розвитку : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О.А. Солдатенко. – К., 2006. – 239 с.
2. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / І.Я. Фойницький. – 3-е изд. – СПб. : Альфа, 1996. – Т. 1. – 1996. – 552 с.
3. Багрий М.В. Процесуальні аспекти негласного отримання інформації: вітчизняний та зарубіжний досвід : [монографія] / М.В. Багрий, В.В. Луцик. – Х. : Право, 2017. – 376 с.
4. Степанов Б.Б. Процессуальная самостоятельность следователя при расследовании преступлений: Сравнительно-исторический аспект : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б.Б. Степанов. – Нижний Новгород, 2006. – 180 с.
5. Яременко В. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. / В. Яременко. – К., 2001. – Т. 1. – 2001. – С. 173–185. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm>.
6. Хрестоматія з історії держави і права України : [навчальний посібник] / МОН України ; упорядник А.С. Чайковський, О.Л. Копиленко та ін. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 656 с.
7. Погорельський М.А. Розшук злочинців та доказування їхньої вини за часів Руської Правди / М.А. Погорельський // Право і Безпека. – 2002. – № 3. – С. 73–77.
8. Музиченко П.П. Статути Великого князівства Литовського – видатна пам'ятка права слов'янських народів / П.П. Музиченко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 49. – С. 7–14.
9. Бойко І.Й. Польське право як важливе джерело Статутів Великого князівства Литовського (1529–1588 рр.) / І.Й. Бойко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 49. – С. 32–39.
10. Статут Великого князівства Литовського 1529 года / под редакцией академика АН Литовской ССР К.И. Яблонского. – Мн. : Издательство Академии наук БССР, 1960. – 253 с.
11. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. – О. : Юрид. л-ра, 2002–2004. – Т. 2 : Статут Великого князівства Литовського 1566 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; тексти староукр. мовою оправ. : С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков. – 2003. – 560 с.
12. Архив Юго-Западной России, издаваемый временной комиссией для разбора древних актов, учрежденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе : в 37 т. – К., 1907. – Т. 5 : Акты об украинской администрации XVI–XVII ст. / под ред. М.В. Довнар-Запольского. – 1907. – 717 с.
13. Сокальська О.В. Коронне «scrutissim» чи литовсько-руське «выведанье»: досудове слідство на українських землях у XVI столітті / О.В. Сокальська // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – Вип. 49. – С. 100–116.
14. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. – О. : Юрид. л-ра, 2002–2004. – Т. 3 : Статут Великого князівства Литовського 1588 року : у 2 кн. / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова ; тексти староукр. мовою оправ. : С. Ківалов, П. Музиченко, А. Паньков. – Кн. 1. – 2004. – 672 с.
15. Українська минувшина : [ілюстрований етнографічний довідник] / [автори: А. Пономарьов (кер.) та ін.]. – К. : Либідь, 1993. – 256 с.
16. Щербак В.О. Запорізька Січ / В.О. Щербак // Енциклопедія історії України / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К. : Наукова думка, 2005. – 672 с. – Т. 3 : Е–Й. – 2005. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=Zaporozka_sich.
17. Падох Я. Суд і судовий процес Старої України: нарис історії / Я. Падох // Т. 209 : Історико-філософська секція. – Ч. 5 : Правнична комісія. Записки Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Львів, 1990. – 128 с.
18. Ерстенюк М. Пласт. Довідник з історії України (А–Я) : [посібн. для серед. загальноосв. навч. закл.] / М. Ерстенюк ; за заг. ред. І. Підкови, Р. Пуста. – К. : Генеза, 1993. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://history.franko.lviv.ua/Iv.htm>.
19. Гамбург Л.С. Козацькі суди та порядок розгляду справ у судово-адміністративних органах Гетьманщини / Л.С. Гамбург // Енциклопедія історії України / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К. : Наукова думка, 2007. – 528 с. : іл. – Т. 4 : Ка-Ком. – 2007. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=Kozacki_sudy.
20. Права, за якими судиться малоросійський народ, 1743 / упорядник та автор нарисів К.А. Вислобоков ; відповідальний редактор та автор передмови Ю.С. Шемшученко ; Національна академія наук України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – К. : Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 1997. – 547 с.
21. Томазов В.В. Гетьманщина та Російська імперія / В.В. Томазов // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. – К. : Наукова думка, 2003. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=getmanshchyna_ta_rosijska_imperija.
22. Бурдін М.Ю. Система попереднього розслідування у кримінальному судочинстві Російської імперії другої половини XIX – початку XX ст. (на матеріалах українських губерній) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / М.Ю. Бурдін ; Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 19 с.
23. Чельцов-Бебутов М.А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих,

феодалних и буржуазных государствах : [учебник] / М.А. Чельцов-Бебутов. – СПб. : Равена : Альфа, 1995. – 846 с.

24. Баршев Я.И. Основания уголовного судопроизводства с применением к российскому уголовному судопроизводству / Я.И. Баршев. – М. : ЛексЭст, 2001. – 240 с.

25. История судебных учреждений России : сб. обзоров и реф. / РАН ИНИОН ; Рос. акад. правосудия ; редкол.: Ю.С. Пивоваров (гл. ред.) и др. – М., 2004. – 224 с.

26. Бурдін М.Ю. Органи дізнання та попереднього слідства в українських губерніях Російської імперії в другій половині XIX ст. / М.Ю. Бурдін // Право і Безпека. – 2009. – № 4. – С. 61–66.

Статья посвящена исследованию вопросов, связанных с законодательной регламентацией полномочий следователя в период с XI века по вторую половину XIX века на территории современной Украины. Обоснован тезис о необходимости осуществления научного осмысления законодательного закрепления полномочия следователя с XI века.

Ключевые слова: следователь, полномочия следователя, уголовный процесс.

The article deals with issues of legislative regulation of investigator's powers during period from 11th century to second half of the 19th century on the territory of modern Ukraine. The author has substantiated the thesis of necessity of implementation of scientific reflection on legislative fixing of investigator's powers, since the 11th century.

Key words: investigator, investigator's powers, criminal proceeding.

